

SONDÁŽ DO TYPOLÓGIE KONFLIKTOV MEDZI GRÉCKOKATOLICKOU A PRAVOSLÁVNOU CIRKVOU V OBDOBÍ NORMALIZÁCIE

Martin Lupčo

1 Úvod

Viac ako štyridsaťročná nadvláda totalitného režimu v Československu spôsobila, že problematika výskumu a spracovania dejín cirkví sa ocitla na periférii záujmu. Úsilím komunistov bolo verejnosti vnútiť presvedčenie, že viera je prežitkom minulosti. Ak sa predsa len nejaké práce s touto tematikou v historiografickej produkcii objavili vydané buď z iniciatívy pracovísk vedeckého ateizmu (ústavy, katedry a rôzne kabinety), alebo prostredníctvom Ústredného cirkevného nakladateľstva so sídlom v Prahe, išlo o publikácie starostlivo preverené cenzúrou. Až zmenou politickej klímy na prelome osemdesiatych a deväťdesiatych rokov pozorujeme zásadný obrat v prístupe bádateľov. Neobvyklý rozvoj a sloboda bádania, bohatý výber tém spojený s odstránením cezúry tlače, otvorenie sa svetovej historiografii rozšírením metodologických prístupov a zrieknutie sa marxistického chápania dejín, prinieslo cirkevným dejinám zaslúžené ovocie.

Tento trend sa vtelil aj do slovenskej historiografie, ktorá v súčasnosti zažíva svoj „boom“ vo výskume a spracovaní cirkevných dejín. Podotýkame, že oveľa menší záujem z radov historikov, odhliadnuc od prác autorov z „vlastných radov“, prevláda v oblasti výskumu a spracovania dejín minoritných cirkví. Množstvo autorov¹ podlieha aj dnes interpretáciám slúžiacim záujmom niektorých cirkevných činiteľov alebo tradíciám gréckokatolíckej či pravoslávnej historiografie a výsledok ich bádania nie je v súlade s vedeckým úsilím o reflexiu minulosti, príp. sa stretávame s tápaním, ako objektívne interpretovať a najmä hodnotiť udalosti z rokov totalitného režimu. Na základe týchto skutočností sme sa rozhodli aspoň čiastočne preklenúť tento nepriaznivý stav a v základných rysoch predstaviť čitateľovi typologizáciu konfliktov

¹ Z radov gréckokatolíckej cirkvi spomenieme napr. Michala Fedora a Jána Babjaka. V opozícii z pohľadu pravoslávnej cirkvi uvádzame Štefana Horkaja, Štefana Pružinského, Róberta Ivana a Michala Oleksu. Pozri bližšie: PEŠEK, Jan: *Cirkevné dejiny v slovenskej historiografii rokov 1945–1989*. In: MAČALA, Pavol – MAREK, Pavel – HANUŠ, Jiří (eds.): *Cirkve 19. a 20. storočia vo slovenské a české historiografii*. Brno 2010, s. 312–313.

medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou v období normalizácie. Do-voľíme si tvrdiť, že príspevok ako prvý svojho druhu poukazuje na jednotlivé náboženské konflikty, ktoré aj bližšie analyzuje. Nóvum v tomto prípade predstavuje sondáž do povahy konfliktov medzi jednotlivými konfesiami od šesťdesiatych do deväťdesiatych rokov 20. storočia.

2 Gréckokatolícka a pravoslávna cirkev v období normalizácie

Intervencia vojsk piatich štátov Varšavskej zmluvy do ČSSR v noci z 20. na 21. augusta 1968 urobila rázny koniec „socializmu s ľudskou tvárou“. Vojenská okupácia pod taktovkou Sovietskeho zväzu bola jednoznačnou odpoveďou na udalosti tzv. obrodného procesu v krajine. Nastolený trend „konsolidácie“ pomerov sa pochopiteľne prejavil aj v náboženskom živote. Znamenal návrat k predchádzajúcim formám štátnej cirkevnej politiky s tým rozdielom, že postoj štátu k cirkvám bol predsa len iný, ako tomu bolo v zakladateľskej etape budovania socializmu. Malo to svoje dôvody. Politika vládnucej garnitúry po 26. auguste 1968 mala plné ruky práce s naplnením moskovského pätnásťbodového protokolu. Zároveň zmena stranického vedenia v apríli 1969 na čele s Gustávom Husákom (1913–1991) nadobudla po „intervenčnej pomoci“ ZSSR nový ráz. Politický kurz poprel všetky hodnoty „obrodného procesu“ a začal uplatňovať proces tzv. normalizácie (obnova poriadku) v duchu neostalinizmu.

Čo sa týka gréckokatolíckej cirkvi, ocitla sa opäť v nemilosti štátneho a stranického vedenia, ako tomu bolo po roku 1945, a bola označená za hlavného vinníka, ktorý bránil konsolidácii pomerov na východnom Slovensku. Prirodzene, svoju úlohu tu zohrali nielen vnútorné, ale aj vonkajšie okolnosti. Predovšetkým to bola naviazanosť na Vatikán, ktorý bol v očiach komunistov vnímaný ako „nástroj západného imperializmu“. Gréckokatolíkom priťažilo aj samotné nadviazanie kontaktov a spolupráca s emigráciou duchovných v Kanade a Ríme. Okrem toho povolenie činnosti gréckokatolíckej cirkvi v Československu vytváralo istý precedens vo vzťahu ku krajinám východného bloku, kde podobne ako v ČSSR bola v päťdesiatych rokoch násilne likvidovaná katolícka cirkev byzantského obradu (západná Ukrajina, Rumunsko a Zakarpatská Ukrajina).² Tento nepriaznivý stav so znepokojením sledoval i moskovský patriarchát a určité obavy prevládali aj v Bukurešti a Kyjeve. Ilegálna ukrajinská gréckokatolícka cirkev riadená kardinálom Josyfom Slipy-

² PEŠEK, Jan – BARNOVSKÝ, Michal: *V zovretí normalizácie. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1969–1989* (ďalej len *V zovretí*). Bratislava 2004, s. 50.

jom³ z Ríma, značne povzbudená udalosťami v susednom štáte, vyburcovala k aktivite aj svojich veriacich. Nacionálne orientované obyvateľstvo Ukrajiny sa usilovalo o rehabilitáciu svojej cirkvi. Kardinál J. Slipyj odoslal memorandum Prezidiu Najvyššej rady sovietskej Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky s prosbou o legalizáciu cirkvi. Odpoveď na seba nenechala dlho čakať. Prejavila sa už v krátkom období ďalšími represívnymi opatreniami v podobe násilností či väzenia.⁴

Postoj štátnych orgánov k pravoslávnej cirkvi, ktorá sa po februárovom štátnom prevrate 1948 dostala do pozície „protežovaného“⁵ náboženského spoločenstva oproti ostatným cirkvám (katolícka cirkev rímskeho a gréckeho obradu, evanjelická cirkev augsburského vyznania-luteráni, reformovaná kresťanská cirkev-kalvíni), zaznamenal tiež určitý regres. Napriek tomu, že v očiach komunistov bola stále vnímaná ako lojálna cirkev, príchodom normalizácie stratila odtieň „privilegovanej“ skupiny. Napomohli tomu aj jej nereálne požiadavky, adresované správnym komisiami v rámci majetkovo-právneho vysporiadania s gréckokatolíckou cirkvou. Príčinou konfliktov sa stalo spoločné užívanie chrámov.

Pochopiteľne, v prvom rade obnovenie gréckokatolíckej cirkvi a následne augustová intervencia vojsk Varšavskej zmluvy vzájomné pomery medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou nestabilizovala, skôr naopak. Situácia sa ešte viac vyhrtila. Za jednotlivé okresy situáciu zmapoval Východoslovenský Krajský národný výbor (ďalej len Vsl. KNV), ktorý dané pomery opísal nasledovne: „Po príchode vojsk gréckokatolícka cirkev rozšírila správy, že tieto vojská zavolala pravoslávna cirkev. Pravoslávnych veriacich obviňovala z kolaborácie s vojskami Varšavskej zmluvy a pod.“ Na druhej strane pravoslávna cirkev za gréckokatolíckou cirkvou v ničom nezaostávala a rozniesla chýry o tom, „[...] že jednou z otázok, ktoré rieši moskovský protokol

³ Jozef Slipyj (17. február 1892 Zazdrist v Ternopilskej oblasti – 7. september 1984 Rím). K jeho životopisu pozri monografiu: Ленцик, Василь: *Визначні постаті Української Церкви. Митрополит Андрій Шенглицький і Патріарх Йосип Сліпий*. Львів 2010. Ďalšia literatúra: BALÍK, Stanislav: *Jozef kardinál Slipyj. Arcibiskup lvovský-kyjevský a primas Haliče*. In: BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří a kol.: *Primasové katolícké cirkve. Země střední Evropy v čase komunismu*. Brno 2010, s. 85–100; Сергійчук, Володимир І.: *Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки 1939–1987*. У двох томах. Київ 2012.

⁴ Бацюрків, Богдан: *Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946–1989)*. Ковчег. Збірник статей з церковної історії, 1, 1993, s. 145–148.

⁵ Status „zvýhodňovanej“ cirkvi je myslený symbolicky, čo sme zvýraznili aj úvodzovkami. Takтика KSČ, ktorá spočívala v proticirkevnej politike, najprv rákala s vytvorením lojálnych cirkví podriadených režimu, ktorej završením mal byť definitívny zánik cirkví v procese celkovej ateizácie spoločnosti. Pravoslávna cirkev nebola výnimkou.

o normalizácii situácie v Československu, je aj otázka gréckokatolíckej cirkvi. Podľa týchto správ vláda koncom októbra t. r. vydá zákon na vyriešenie tohto problému. “ V skutočnosti sa tým len robil psychologický nátlak na veriacich, aby sa ku gréckokatolíckej cirkvi nehlásili.⁶

Politický kontext sa prejavil aj vo verejnej mienke ľudí. Pravoslávna cirkev bola aj naďalej spájaná so Sovietskym zväzom. Bežným sa stalo osočovanie, že je „boľševická“ a slúži komunizmu. Odzrkadlilo sa to aj počas nepokojov v okrese Michalovce (obec Malé Zalužice) dňa 29. februára 1969, keď rozvášnený dav na adresu pravoslávnych kričal: „Chodte do Moskvy, tam vám dajú kostol.“⁷ Vsl. KNV zložitost celej situácie videl v usporiadaní náboženských pomerov, ktoré spôsobili rozpory medzi súčasnou pravoslávnu a obnovenou gréckokatolíckou cirkvou. Správne predpokladal, že konflikty môžu nastať „nielen tým, že časť veriacich z pravoslavia sa prípadne prihlási k obnovej gréckokatolíckej cirkvi, ale predovšetkým tým, že vzniknú spory o farnosti, kostoly ako i celý cirkevný majetok, ktorý t. č. spravuje pravoslávna cirkev. Táto sa nebude chcieť vzdať svojich pozícií a treba predpokladať, že do tohto boja bude vťahovať aj prostých veriacich.“⁸ Ako sa neskôr ukázalo, tieto slová sa skutočne vyplnili.

Rok 1968 priniesol i zásadné zmeny v usporiadaní štátu. Vznik federácie, ktorá po prijatí Národným zhromaždením 27. októbra 1968 bola ukotvená aj právne zákonom pod č. 143/1968 Zb., znamenal výraznú zmenu i v riadení štátu. Tak Česi, ako aj Slováci disponovali vlastným zákonodarným orgánom (Národnou radou) a svojou vládou. Pretože nepriaznivá situácia v usporiadaní náboženských pomerov na východnom Slovensku pretrvávala aj naďalej, vláda Slovenskej socialistickej republiky (ďalej len SSR) sa rozhodla nepriaznivú situáciu riešiť samostatne. Dňa 14. marca 1969 na svojej schôdzi vládny uznesením č. 62 uložila predsedovi Vsl. KNV Jozefovi Gabriškovi a dvom rezortom, ministerstvu kultúry a vnútra, úlohu vyriešiť cirkevnopolitickú situáciu na východnom Slovensku. Minister kultúry Miroslav Válek (1927–1991) začiatkom apríla odcestoval na východné Slovensko, kde

⁶ Štátny archív v Košiciach (ďalej len ŠA Košice), fond Sekretariát predsedu a Rada Východoslovenského KNV 1960–1969 (ďalej len SPaR Vsl. KNV 1960–1969), kart. 234, inv. č. 234, Správa o cirkevno-politickej situácii na úseku pravoslávnej a grécko-katolíckej cirkvi, Košice 15. 10. 1968.

⁷ BARNOVSKÝ, Michal: *Legalizácia gréckokatolíckej cirkvi v Československu roku 1968*. Historický časopis, 47, 1999, č. 3, s. 460.

⁸ ŠA Košice, fond Východoslovenský KNV v Košiciach – odbor školstva a kultúry 1960–1969 (ďalej len Vsl. KNV v Košiciach – OŠaK 1960–1969), kart. 217, inv. č. 188, Zpráva o cirkevno-politickej situácii z hľadiska sporov medzi grécko-katolíckou a pravoslávnu cirkvou vo Východoslovenskom kraji, Košice 31. 1. 1969.

sa stretol s predstaviteľmi oboch cirkví. Predostrel im podmienky, za akých je vláda ochotná udeliť súhlas na vymenovanie Jána Hirku do funkcie dočasného ordinára gréckokatolíckej cirkvi a súhlas biskupovi Vasiľovi Hopkovi⁹ na vykonávanie funkcie svätiakeho biskupa.

Išlo o nasledujúce opatrenia: 1) zúčastnené strany sa zaviazujú, že celou svojou autoritou a ordinárskou právomocou sa pričinia o urýchlené vyriešenie sporov medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou; 2) čím skôr sa ustanoví zmiešaná komisia pozostávajúca z členov rímskokatolíckej, gréckokatolíckej a pravoslávnej cirkvi na najvyššej úrovni, ktorá do troch mesiacov od svojho založenia uzavrie globálnu dohodu o rozdelení majetku, spoločnom užívaní chrámov, riadiacu sa zásadami Druhého vatikánskeho koncilu v intenciách „ekumenického spolunažívania, znášanlivosti a tolerancie“, 3) ustanovený 18-členný Akčný výbor gréckokatolíckeho duchovenstva ukončí svoju činnosť dňom vymenovania dočasného ordinára, s tým, že duchovný Ján Murín¹⁰ do štrnástich dní po vymenovaní J. Hirku za dočasného ordinára odíde z gréckokatolíckeho biskupstva a nebude navrhnutý na post generálneho vikára.¹¹

V rovnakom dni, tj. 1. apríla 1969 prítomní Ambróz Lazík, biskup rímskokatolíckej cirkvi, J. Hirka a V. Hopko súhlasili s predloženými podmienkami a na ministerstvo kultúry adresovali dva listy. V prvom prijali stanovené požiadavky a v druhom oznámili rezortu zloženie medzicirkevnej komisie. Na ďalší deň bol J. Hirkovi udelený súhlas na vykonávanie úradu dočasného ordinára s právami rezidenčného biskupa a V. Hopkovi priznaný súhlas na vykonávanie funkcie svätiakeho biskupa.¹² Uplynul takmer polrok,

⁹ Vasiľ Hopko (21. apríl 1904 Hrabské, okres Bardejov – 23. júl 1976 Prešov), gréckokatolícky pomocný biskup. V roku 1951 bol odsúdený na 15 rokov väzenia. Na základe intervencií Vatikánu a kvôli zlému zdravotnému stavu bol podmenečne prepustený 12. mája 1964 so skúšobnou dobou na tri roky. Pozri bližšie: BORZA, Peter: *Blahoslavený Vasiľ Hopko prešovský pomocný biskup*. Prešov 2003.

¹⁰ Ján Murín (12. január 1913 Sečovce, okr. Vranov nad Topľou – 17. november 1990 Bratislava). V radoch ŠTB bol vnímaný ako extrémne orientovaný gréckokatolícky duchovný a najvýznamnejší aktivista pre znovupovolenie gréckokatolíckej cirkvi. Keďže patril pre stranu k „nepohodlným“ ľuďom, bol v čase normalizácie opäť ako počas päťdesiatych rokov prenasledovaný komunistickým režimom. Nakoniec sa v roku 1970 definitívne usadil v Bratislave, kde žil až do svojej smrti.

¹¹ ŠTEFANSKÝ, Michal (ed.): *Slovensko v rokoch 1967–1970. Výber dokumentov* (ďalej len *Slovensko v rokoch 1967–1970*). Bratislava 1967–1970, 1992, s. 457–470. Ďalšia literatúra: PECKA, Jindřich – BELDA, Josef – HOPPE, Jiří: *Občanská společnost 1967–1970. Sociální organismy a hnutí Pražského jara 1967–1970* (ďalej len *Občanská společnost*). Díl 2. Praha–Brno 1998, s. 248.

¹² BARNOVSKÝ, Michal: *Gréckokatolícka a pravoslávna cirkev na Slovensku v období normalizácie (september 1968–koniec 70. rokov)* (ďalej len *Gréckokatolícka a pravoslávna cirkev*). In: PERNES,

ale situácia sa stále nezlepšila. Zo správ doručených na ministerstvo kultúry SSR sa dozvedáme, že medzicirkevná komisia otázke konsolidácie pomerov na východnom Slovensku neprisovala takú vážnosť, akú by si zaslúžila. Jej činnosť ovplyvňovali duchovní, ktorí využívali veriacich na presadenie svojich požiadaviek. Zaužívanou frázou sa stala otázka i odpoveď: „Ja nič, to chcú veriaci!“ Systemizácia farností a upokojenie cirkevnepolitckej situácie boli v nedohľadne. Keďže otázka vzájomného spolunažívania gréckokatolíckej a pravoslávnej cirkvi nebola do 30. júla 1969 uspokojivo vyriešená, ako to požadovalo ministerstvo vnútra, rezort vypracoval harmonogram činnosti na každý týždeň a záväzný termín stanovil na 22. septembra 1969. Avšak ani tento dátum nebol splnený, a tak sa celá vec predložila Predsedníctvu Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ďalej len PÚV KSS), ktoré o tomto probléme rokovalo 10. decembra 1969. V krátkom časovom horizonte boli slovenskému premiérovi Petrovi Colotkovi (nar. 1925) predložené návrhy na stabilizáciu pomerov medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou. Elaborát P. Colotka predostrel vláde, ktorá ho schválila na svojom rokovaní 9. januára 1970. Podstata dokumentu spočívala v tzv. výbere spoľahlivých duchovných, ktorí by sa pričínili o urýchlené vyriešenie cirkevných pomerov na východnom Slovensku. Naopak, sankcionovaní mali byť tí, ktorí konsolidácii bránili. V obciach, kde náboženské nezhody pretrvávali aj naďalej a nedosiahol sa pozitívny výsledok, mala byť činnosť cirkví dočasne pozastavená. Elaborát rátal aj s krajným riešením. V prípade dlhodobého nepriaznivého stavu malo sa prikročiť k výmene vyššieho kleru, či dokonca k opätovnému zákazu gréckokatolíckej cirkvi. Tento radikálny krok sa odvolával na vládne uznesenie č. 205/1968 Zb., ktoré bolo síce prijaté vládou, ale nebolo schválené Ústredným výborom Komunistickej strany Československa (ďalej len ÚV KSČ) a Ústredným výborom Komunistickej strany Slovenska (ďalej len ÚV KSS).¹³

3 Typologizácia konfliktov medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou v rokoch 1969–1989

Vzhľadom na fakt, že medzi pravoslávnu a gréckokatolíckou cirkvou nedošlo ku kompromisu, resp. k dohode o rozdelení majetku, majetkové a právne vzťahy zostali nedoriešené až do pádu komunistického režimu

Jiří (ed.): Po stopách nedávnej histórie. Sborník k 75. narodeninám doc. Karla Kaplana. Praha 2003, s. 301.

¹³ Tamže, s. 302.

v roku 1989. Vzájomné spory medzi oboma cirkvami sa počas normalizácie ešte viac vyostрили. Vyústili prevažne do miestnych konfliktov, ktoré by sme mohli vo všeobecnosti rozdeliť podľa povahy na násilné a nenásilné. Do prvej skupiny patrili prevažne incidenty, ktoré začínali najprv slovnými urážkami, neskôr prerástli do narušovania osobnej a domovej slobody a v niektorých prípadoch končili ublížením na zdraví, ba aj smrťou.¹⁴ Druhá skupina skôr zahŕňala rozpory nenásilnej povahy (politického a personálneho charakteru).

Vo fondoch našich, ale i zahraničných archívov¹⁵ nájdeme aj v súčasnosti veľké množstvo prameňov prevažne úradnej či bezpečnostnej proveniencie, ktoré detailne opisujú jednotlivé náboženské konflikty. Teraz sa pokúsime vytvoriť istú typológiu konfliktov medzi oboma cirkvami po obnovení gréckokatolíckej cirkvi. Sondážou archiválií do prvej skupiny sme zaradili tieto prípady:

- 1) ničenie sakrálnych objektov a príslušenstva bolo zaznamenané v mesiacoch a obciach Stropkov (okr. Bardejov):¹⁶ poškodenie kostolných dverí, kostolného zariadenia, strhnutie kríža zo zvonice; Čukalovce, Kolonica, Krásny Brod a Rafajovce¹⁷ (okr. Humenné): vyvalenie chrámových dverí, vybijanie okien, odcudzenie bohoslužobného rúcha a relikvií; Kojšov a Závadka (okr. Spišská Nová Ves): vylomenie dverí, vyhodenie bohoslu-

¹⁴ Trestný čin vraždy bol spáchaný v obci Kolonica (okr. Humenné) dňa 30. júna 1968. Pravoslávny farár Jozef Halgaš štyrikrát bodol dýkou kurátora gréckokatolíckej cirkvi M. Lenku, ktorý zraneniam podľahol. Na margo tohto činu je dôležité poznamenať, že kurátor M. Lenka svojimi provokačnými rečami spomínaný incident vyvolal a „nahromadený“ hnev pravoslávneho duchovného už nebolo možné zastaviť. Pozri bližšie: Archiv Kancelárie prezidenta republiky Praha (ďalej len AKPR Praha), fond Cirkve pravoslávna (mesta) 1965–1969; Cirkve řeckokatolícká (mesta) 1965–1969; Archiv Ústavu paměti národa v Bratislave (ďalej len AÚPN Bratislava), fond Krajská správa ZNB Správa ŠtB Košice – fond B 10/II. 1948–1991, kart. 1, inv. č. 8, Trestné činy a prečiny, Humenné 30. 6. 1968. Ďalšia literatúra: PECKA, J. – BELDA, J. – HOPPE, J.: *Občanská společnost*, s. 237; ŠTEFANSKÝ, M.: *Slovensko v rokoch 1967–1970*, s. 445–446.

¹⁵ AKPR Praha, fond Cirkve pravoslávna (mesta) 1965–1969, neusporiadané, bez sign.; Cirkve řeckokatolícká (mesta) 1965–1969, neusporiadané, bez sign.

¹⁶ V štúdiu uprednostňujeme pôvodné, nie terajšie územnosprávne členenie, preto v niektorých prípadoch sa začlenenie obce do okresu nemusí zhodovať so súčasným územnosprávnym členením.

¹⁷ O incidente sa dozvedáme aj z kroniky farnosti Ladomirová. Pozri bližšie: *Хроника прихода Ладомировой*. Ladomirová: b. v., b. r., s. 75–77; Archiv pravoslávneho farského úradu (ďalej len APFÚ Ladomirová), fond Spisy rôznej proveniencie, neusporiadané, bez sign.

- žobných kníh (Evanjelium a antimenzion¹⁸); Hnojné, Trnava pri Laborci a Úbrež (okr. Michalovce): zničenie chrámových dverí.¹⁹
- 2) fyzické napadnutie (ublíženie na zdraví) – na základe policajných správ sa dozvedáme, že k týmto činom došlo v Bukovciach, Kečkovciach a Stročine (okr. Svidník): hádky a bitky medzi veriacimi, ublíženie na tele zo strany pravoslávneho kurátora gréckokatolíckemu veriacemu, ktorého ošetrovanie si vyžiadalo hospitalizáciu v nemocnici, útoky na pravoslávnych duchovných spojené s vniknutím gréckokatolíckych veriacich do farských budov; Kolonica (okr. Humenné): usmrtenie pravoslávneho farára Jozefa Halgaša gréckokatolíckym kurátorom M. Lenkom;²⁰ Brusnica (okr. Bardejov): vzájomné potýčky medzi veriacimi; Bežovce a Kožuchov (okr. Trebišov): fyzické napadnutie pravoslávneho kňaza gréckokatolíckymi veriacimi; Jakubany (okr. Stará Ľubovňa): ublíženie na tele spojené s ošetrovaním v nemocnici;²¹ Kožuchov (okr. Michalovce): fyzické napadnutie pravoslávneho duchovného a dvoch poslucháčov PBF; Bardejov, Cígelfka, Petrová, Rešov, Chmeľová (okr. Bardejov): ublíženie na tele; Čabiny, Čukalovce a Šmigovce (okr. Humenné): napadnutie gréckokatolíckeho veriaceho Michala Saláka pravoslávnymi veriacimi, bitka medzi bratmi Jánom a Štefanom Bajcurom z dôvodu konfesiónálnych rozporov, násil-

¹⁸ Antimenzion je šatka obdĺžnikového tvaru (cca 70 × 50 cm). Na látke je vyobrazené snímame Ježiša Krista z kríža. V rohoch sú zobrazení evanjelisti. Antimenzion svätí biskup výhradne pri vysviacke nového oltára, ktorý súčasne pomaže svätým olejom (myrom).

¹⁹ AKPR Praha, fond Cirkve pravoslavná (mesta) 1965–1969, neusporiadané, bez sign.; Cirkve řeckokatolícká (mesta) 1965–1969, neusporiadané, bez sign.; ŠA Košice, fond Sekretariát predsedu a Rada Východoslovenského KNV 1960–1969 (ďalej len SPaR Vsl. KNV 1960–1969), kart. 234, inv. č. 234, Správa o cirkevno-politickej situácii na úseku pravoslávnej a gréckokatolíckej cirkvi, Košice 1968–1969; ŠA Košice, fond Východoslovenský KNV v Košiciach – odbor školstva a kultúry 1960–1969 (ďalej len Vsl. KNV v Košiciach – OŠaK 1960–1969), kart. 215, inv. č. 187, Správa o cirkevno-politickej situácii, Košice a Michalovce 1968–1969; ŠA Košice, fond SPaR Vsl. KNV 1960–1969, kart. 234, inv. č. 234, Správa o cirkevno-politickej situácii na úseku pravoslávnej a grécko-katolíckej cirkvi, Košice 1968–1969. Pozri aj literatúru: ŠTEFANSKÝ, M.: *Slovensko v rokoch 1967–1970*, s. 445–446; PECKA, J. – BELDA, J. – HOPPE, J.: *Občanská společnost*, s. 236–237.

²⁰ LUPČO, Martin: *Gréckokatolícka a pravoslávna cirkev na Slovensku v rokoch 1968–1980. Hľadanie spoločného „modus vivendi“*. In: CORANIČ, Jaroslav – KOPRIVNIAKOVÁ, Jana – ŠTURÁK, Peter: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí 2*. Prešov 2012, s. 165–177.

²¹ *Ďalší otrasný čin bratov gréckokatolíkov v Jakubanoch*. Odkaz sv. Cyrila a Metoda, 15, 1969, č. 5, s. 120–121.

- nosti voči pravoslávny m duchovným²² a Litmanová (okr. Stará Ľubovňa): napadnutie a ublíženie na zdraví.²³
- 3) násilné deložovanie duchovného sa vyskytlo v obci Brezine, Cejkove a Kuzmiciach (okr. Trebišov): vyštvanie pravoslávneho kňaza z farnosti; Rudlov (okr. Michalovce): vyhrážanie sa a vyhánanie pravoslávneho duchovného s rodinou z farnosti; Ďačov, Geraltov, Klenov a Varhaňovce (okr. Prešov): nespokojnosť a násilné vystahovanie z farských budov; Jakubany a Litmanová (okr. Stará Ľubovňa): deložovanie pravoslávneho farára Bieloruského v Jakubanoch a napadnutie pravoslávneho duchovného Šimona Oprondeka gréckokatolíckymi veriacimi pod vedením Michala Hlinku;²⁴ Choňkovce (okr. Michalovce): odobratie farskej budovy a Stropkov (okr. Bardejov): násilné vyhnanie pravoslávneho farára z farského bytu.²⁵
- 4) problém násilného zabavenia kľúčov: krádeže kľúčov od kostolov, príp. fár sa s väčšou či menšou periodicitou objavili v Košiciach (okr. Košice);²⁶ Ďačove, Geraltove, Ľubovci, Petkovciach, Ruskej Novej Vsi a Var-

²² ŠA Košice, Vsl. KNV v Košiciach – OŠaK 1960–1969, kart. 217, inv. č. 188, Informácie o sporoch medzi gréckokatolíckymi a pravoslávny m veriacimi vo Východoslovenskom kraji; Nevyriešená náboženská otázka v Čabinách, Košice, Humenné 1968–1969.

²³ AKPR Praha, fond Církev pravoslavná (města) 1965–1969, neusporiadané, bez sign.; AKPR Praha, fond Církev řeckokatolícká (města) 1965–1969, neusporiadané, bez sign.; ŠA Košice, Vsl. KNV v Košiciach – OŠaK 1960–1969, kart. 215, inv. č. 187, Správa o cirkevno-politickej situácii, Košice a Michalovce 1968–1969; ŠA Košice, fond SPaR Vsl. KNV 1960–1969, kart. 234, inv. č. 234, Správa o cirkevno-politickej situácii na úseku pravoslávnej a grécko-katolíckej cirkvi, Košice 1968–1969. Pozri aj literatúru: PECKA, J. – BELDA, J. – HOPPE, J.: *Občanská společnost*, s. 236–237; ŠTEFANSKÝ, M.: *Slovensko v rokoch 1967–1970*, s. 445–446.

²⁴ *Križiacka vojna v Jakubanoch*. Odkaz sv. Cyrila a Metoda, 15, 1969, č. 11, s. 253–254; *Barbari na fare alebo noc v Litmanovej*. Odkaz sv. Cyrila a Metoda, 15, 1969, č. 9, s. 209–210.

²⁵ AKPR Praha, fond Církev pravoslavná (města) 1965–1969, neusporiadané, bez sign., Ján Jacko, Choňkovce, okr. Michalovce – žiadost o pomoc, Praha 21. 2. 1969; AKPR Praha, fond Církev řeckokatolícká (města) 1965–1969, neusporiadané, bez sign.; ŠA Košice, Vsl. KNV v Košiciach – OŠaK 1960–1969, kart. 215, inv. č. 187, Správa o súčasnej cirkevno-politickej situácii v gréckokatolíckej, pravoslávnej a rím. kat. cirkvi v okrese Prešov, Prešov 1968. Pozri aj literatúru: PECKA, J. – BELDA, J. – HOPPE, J.: *Občanská společnost*, s. 236–237; ŠTEFANSKÝ, M.: *Slovensko v rokoch 1967–1970*, s. 445–446.

²⁶ Z uznesenia predsedníctva Vsl. KV KSS v Košiciach sa dozvedáme, že odňatie kľúčov sa uskutočnilo násilne na príkaz J. Kubašovského, predsedu Vsl. KNV, pri príležitosti návštevy donora a podporovateľa, kanadského veľkopriemyselníka Štefana Romana. Toto násilné zabavenie kľúčov sa uskutočnilo v prvej polovici roka 1968 a patrilo k prvým prípadom sporov medzi veriacimi oboch cirkví v Košiciach. ŠA Košice, fond Východoslovenský krajský výbor KSS v Košiciach 1960–1990 (ďalej len Vsl. KV KSS v Košiciach 1960–1990), kart. 183, inv. č. 53, Analýza vývoja cirkevno-politickej situácie za posledné roky vo Východoslovenskom kraji – súčasný stav a návrh opatrení v cirkevno-politickej práci a svetonázorovej výchove v kraji, Košice 14. 10. 1970.

- haňovciach (okr. Prešov); Rafajovciach (okr. Humenné); Petrovej (okr. Bardejov); Stročine (okr. Svidník) a Choňkovciach (okr. Michalovce).²⁷ Na tomto mieste je ešte dôležité spomenúť, že odňatie kľúčov bolo predmetom sporov aj v ďalších rokoch. Pravoslávni veriaci pri spoluúžívaní kostolov častokrát kľúče nedostali, čo následne viedlo k hádkam a výtržnostiam. Tieto konflikty boli zaznamenané štátnou bezpečnosťou v týchto farnostiach: Bardejov (okr. Bardejov), Humenné (okr. Humenné), Kojšov a Závadka (okr. Spišská Nová Ves), Sabinov a Drienica (okr. Prešov) a nakoniec i v Ľubici (okr. Poprad).²⁸
- 5) národnostná otázka, hoci sa prejavovala sporadicky, predsa len zohrala významnú úlohu pri náboženských sporoch. Jej význam spočíval v tom, že ak sa pravoslávny kňaz hlásil k ukrajinskej národnosti, prihlásili sa k nej aj jeho veriaci. Gréckokatolícki veriaci sa potom zvyčajne prihlásili k národnosti slovenskej, čím sa dedina rozdelila do dvoch znepriatelených táborov.²⁹ Napríklad v Medzilaborciach (okr. Humenné) sa vzájomné spory medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou vystupňovali až do takej miery, že museli zasahovať nielen bezpečnostné, ale aj najvyššie orgány štátnej moci (počnúc od predsedu Vsl. KNV v Košiciach J. Gabrišku cez prvého tajomníka ÚV KSČ V. Biláka³⁰ a predsedu vlády SSR Štefana Sádovského³¹ až po prezidenta republiky Ludvíka Svobodu). Aj keď prioritným tu bolo prinavrátanie kostola a fary gréckokatolíkom, predsa len v danej situácii i národnostný problém zohral svoju podstatnú úlohu. V korešpondencii sa uvádzalo, že v Medzilaborciach neslobodno povoliť gréckokatolícku cirkev, a to z národnostných dôvodov, pretože čo pravoslávny, to Ukrajinec alebo Rusín, ale čo gréckokatolík, to Slovák.³²
-
- ²⁷ AKPR Praha, fond Církev pravoslavná (města) 1965–1969, neusporiadané, bez sign., Ján Jacko, Choňkovce, okr. Michalovce – žiadosť o pomoc, Praha 21. 2. 1969; AKPR Praha, fond Církev řeckokatolícká (města) 1965–1969, neusporiadané, bez sign., ŠA Košice, Vsl. KNV v Košiciach – OšAK 1960–1969, kart. 215, inv. č. 187, Správa o súčasnej cirkevno-politickej situácii v gréckokatolíckej, pravoslávnej a rím. kat. cirkvi v okrese Prešov, Prešov 1968. Pozri aj literatúru: ŠTEFANSKÝ, M.: *Slovensko v rokoch 1967–1970*, s. 445–446; PECKA, J. – BELDA, J. – HOPPE, J.: *Občanská společnost*, s. 236–237.
- ²⁸ NA Praha, fond MK ČSR, SPVC 1967–1990, kart. 225, bez sign., Nedoriešené naliehavé problémy na farnostiach – žiadosť o Vašu pomoc, Prešov 3. 4. 1981.
- ²⁹ ŠA Košice, Vsl. KNV v Košiciach – OšAK 1960–1969, kart. 217, inv. č. 188, Zpráva o cirkevno-politickej situácii z hľadiska sporov medzi grécko-katolíckou a pravoslávnu cirkvou vo Východoslovenskom kraji, Košice 31. 1. 1969.
- ³⁰ V apríli 1969 ho vo funkcii vystriedal G. Husák.
- ³¹ Š. Sádovského vo funkcii premiéra SSR vymenil od 4. mája 1969 Peter Colotka.
- ³² ŠA Košice, Vsl. KNV v Košiciach – OšAK 1960–1969, kart. 217, inv. č. 188, Prinavrátanie gréckokatolíckeho kostola a fary občanom gréckokatolíckej príslušnosti - súrenie, Košice 15. 4. 1969.

Najväčšie úskalie brániace pokojnému spolunažívaniu spočívalo v postave pravoslávneho farára Michala Begu,³³ pretože „všetko zlo a nenormálny život cirkevno-politický v našom meste pochádza od pravoslávneho popa Begu, ktorého nespravodlivo podporujú jednotlivci z miestnych a okresných orgánov.“³⁴ Kameňom úrazu sa stalo už spomínané spoločné užívanie chrámu. Prekvapením však bolo to, že v Medzilaborciach boli k dispozícii dva chrámy, t.j. gréckokatolícky aj pravoslávny. Krivdu v danom prípade pocítovali gréckokatolíci v tom, že takmer dvestoročný pôvodne gréckokatolícky chrám zostal v správe pravoslávnej cirkvi, zatiaľ čo pravoslávny chrám vybudovaný v rokoch 1948–1949 bol prisúdený rozhodnutím správnej komisie Vsl. KNV pravoslávnej cirkvi a gréckokatolíci mali len spoluúžívateľské právo.

Gréckokatolícki veriaci si preto oprávnene kládli otázku: Prečo majú pravoslávni aj gréckokatolíci užívať spoločný kostol (v danom prípade pravoslávny), keď gréckokatolíci sa domáhajú svojho a pravoslávni majú tiež svoj vlastný kostol a obidva sú takmer v centre mesta? „[...] Zdravý um aj najjednoduchších ľudí hovorí o tom, že v obciach, kde je len jeden kostol, a kde popri väčšine gr. katolíkov dobrovoľne vznikli aj pravoslávni, jedine tam môže byť reč o prípadnom spoločnom používaní jediného kostola príslušníkmi oboch cirkví. Ale v Medzilaborciach, kde obidve cirkve majú v majetku svoje vlastné kostoly, niet spomínanej odkázanosti na spoločné užívanie jedného kostola a podobné riešenie je naprosto nenormálne, ale zámerné zo strany vplyvných jednotlivcov.“³⁵ Situácia sa vyhrotila až natoľko, že museli zasahovať orgány štátnej bezpečnosti. K čiastočnému upokojeniu došlo, keď bola gréckokatolíckym veriacim v „spornom“ chráme povolená prvá svätá liturgia dňa 1. apríla 1971 a definitívne vec vyriešilo rozhodnutie Okresného národného výboru v Medzilaborciach, ako aj štátnej správy a eparchiálnej rady, kedy dňom 15. februára 1976 boli odovzdané kľúče od hlavných dverí chrámu a zvonice gréckokatolíkom.³⁶ Podobných prípadov by sme našli viac.

³³ *Životné jubileum*. Odkaz sv. Cyrila a Metoda, 20, 1974, č. 7, s. 165.

³⁴ ŠA Košice, Vsl. KNV v Košiciach – OŠaK 1960–1969, kart. 217, inv. č. 188, Prinavrátanie gréckokatolíckeho kostola a fary občanom gréckokatolíckej príslušnosti – súrenie, Košice 15. 4. 1969.

³⁵ ŠA Košice, Vsl. KNV v Košiciach – OŠaK 1960–1969, kart. 217, inv. č. 188, Žiadosť (sťažnosť) vo veci zdĺhavého riešenia cirk. záležitostí gréckokatolíkov v Medzilaborciach, Medzilaborce 18. 1. 1969.

³⁶ Farská kronika PCO v Medzilaborciach. In: <http://pcomedzilaborce.orthodox.sk/historia> [cit. 9. 6. 2013].

Nepokoje vznikli aj v ďalších obciach, ako napríklad v Krásnom Brode (okr. Medzilaborce) a Vyšnom Orlíku (okr. Bardejov).³⁷

Tab. č. 1:

Prehľad trestných činov spáchaných v rokoch 1968–1970 v súvislosti s cirkevnou problematikou

Štruktúra trestných činov podľa zákonných ustanovení trestného zákonníka														
Okr. OVB	Celkový počet trestných činov	§ 155	§ 156	§ 171	§ 196	§ 197	§ 202	§ 221	§ 224	§ 225	§ 236	§ 238	§ 257	Celkový počet stíhaných osôb
Bardejov	1							1						1
Humenné	7					1		5		1				10
Michalovce	10					3	1				2	3	1	49
Poprad	1											1		8
Svidník	8	1	1	1	2			1				2		13
St. Ľubovňa	13	1	1					1				10		68
Trebišov	6							1	1			4		30
Spolu	46	2	2	1	2	4	1	9	1	1	2	20	1	179

Legenda:

§ 155 – útok na verejného činiteľa

§ 156 – vyhrážanie sa verejnému činiteľovi

§ 171 – marenie výkonu úradného rozhodnutia

§ 196 – násilie spáchané proti skupine obyvateľstva

§ 197 – násilie spáchané proti skupine obyvateľstva a proti jednotlivcom

§ 202 – výtržníctvo

§ 221 – ublíženie na zdraví

§ 224 – ublíženie na zdraví z nedbalosti

§ 225 – bitka (ruvačka)

§ 236 – obmedzovanie slobody vyznania

§ 238 – porušovanie domovej slobody

§ 257 – poškodzovanie cudzej veci

ŠA Košice, fond Východoslovenský krajský výbor KSS v Košiciach 1960–1990, kart. 183, inv. č. 53, Analýza vývoja cirkevno-politickej situácie za posledné roky vo Východoslovenskom kraji – súčasný stav a návrh opatrení v cirkevno-politickej práci a svetonázorovej výchove v kraji, Košice 14. 10. 1970.

Na základe uvedenej tabuľky možno len dodať, že kvantitatívne najvyšší počet trestných činov bol zaznamenaný v okresoch Stará Ľubovňa (13) a Michalovce (10). Najkonsolidovanejšie pomery prevládali v okresoch Bardejov a Poprad, kde bol zhodne zaevidovaný iba jeden trestný čin, v bardejovskom

³⁷ ŠA Košice, fond SPaR Vsl. KNV 1960–1969, kart. 234, inv. č. 234, Správa o cirkevno-politickej situácii na úseku pravoslávnej a grécko-katolíckej cirkvi, Košice 15. 10. 1968.

okrese ublíženie na zdraví a v popradskom okrese porušovanie domovej slo-
body. Tieto trestné činy patrili aj k najčastejším na východnom Slovensku.
Súhrnne bol celkový počet trestných činov vo Východoslovenskom kraji
v sledovanom období 46, z ktorých bolo obvinených 179 osôb.

Teraz prejdeme na druhú skupinu, ktorej obsahom boli konflikty nená-
silnej povahy, t.j. politického a personálneho (osobného) rázu.

- 1) politické spory: prejavovali sa v straníckych organizáciách, príp. v radoch
funkcionárov národných výborov. Najznámejším prípadom bola obec
Slovinky (okr. Spišská Nová Ves), kde gréckokatolícki veriaci obviňovali
Miestny národný výbor z nadržovania pravoslávny. Argumentom sa
stalo tvrdenie, že národný výbor od roku 1950 bol len v rukách pravo-
slávnych, kde boli aj v šesťdesiatych rokoch títo veriaci, a preto nadržia-
vajú pravoslávny. V dôsledku toho sa lobovalo s tipovaním budúcich
funkcionárov do národného výboru, kto koho bude voliť a pod. Obdobné
stanovisko sa vytvorilo aj v miestnej organizácii strany.³⁸
- 2) personálne spory: spočívali v osobe kňazov pravoslávnej aj gréckokato-
lickej cirkvi. V rámci podrobnej typológie ich môžeme rozdeliť do týchto
skupín:

a) veriaci, ktorí podporovali svojho pravoslávneho kňaza a odmietali
stanovisko biskupstva, keď ho chcelo premiestniť na novú faru, súčasne
odmietali prijať nového duchovného, obzvlášť keď pochádzal z bývalej
gréckokatolíckej rodiny; b) veriaci spolu s duchovným prešli z pravo-
slávnej do gréckokatolíckej cirkvi, pričom biskupský úrad chcel kňaza
premiestniť na novú faru; c) veriaci požadovali, aby sa do obce vrátil pô-
vodný kňaz, ktorý v nej pôsobil pred rokom 1950, avšak nie vždy tejto
požiadavke bolo vyhovené; d) spor medzi pravoslávny duchovnými
v dôsledku postoja k osobe bývalého biskupa-vikára Metoda (Kančuha)³⁹
po zrealizovaní podpisovej akcie požadujúcej jeho návrat do funkcie.
Konflikty tohto druhu sme postrehli v obciach Brezina (okr. Trebišov),⁴⁰
Bačkov, Nový Ruskov, Streda nad Bodrogom, Stanča, Veľká Trňa (okr.

³⁸ ŠTEFANSKÝ, M.: *Slovensko v rokoch 1967–1970*, s. 451–452. Ďalšia literatúra: PECKA, J. – BELDA, J. – HOPPE, J.: *Občanská společnost 1967–1970*, s. 239.

³⁹ Metod – Michal Kančuha (28. marec 1921 Vyšný Orlík, okres Svidník – 6. máj 1982 Kolín, Česká republika). V rokoch 1962–1964 bol pomocným michalovským biskupom, avšak roku 1964 bol pre porušenie cirkevnej disciplíny suspendovaný (odchod do USA). Pozri bližšie: HORKAJ, Štefan: *50. rokov pravoslávnej michalovskej eparchie – biskupstva*. Odkaz sv. Cyrila a Metoda, 46, 2000, č. 7, s. 9. Pozri aj ŠA Košice, Vsl. KNV v Košiciach – OŠaK 1960–1969, kart. 215, inv. č. 187, Informatívna správa o cirkevno-politickej situácii v okrese Michalovce, Michalovce 3. 10. 1968.

⁴⁰ ŠTEFANSKÝ, M.: *Slovensko v rokoch 1967–1970*, s. 451. Ďalšia literatúra: PECKA, J. – BELDA, J. – HOPPE, J.: *Občanská společnost 1967–1970*, s. 239.

Trebišov), Helcmanovce, Poráč (okr. Spišská Nová Ves) a Čemerné (okr. Vranov).⁴¹ Isté napätie sa prejavilo aj v michalovskej eparchii, kde časté zmeny vo vedení biskupského úradu vyústili do vzájomných sporov z dôvodu, že vo vedení boli všetci staropravoslávni duchovní a bránili mladým duchovným, tj. absolventom Pravoslávnej bohosloveckej fakulty pochádzajúcim z gréckokatolíckych rodín zaujať svoju funkciu. Tieto „turbulencie“ len pridávali polienka do ohňa a ešte viac destabilizovali už aj tak neutušené pomery na východnom Slovensku.

Situácia sa čím ďalej, tým viac komplikovala. Vsl. KNV videl najväčší problém pri riešení sporných otázok v neochote predstaviteľov tak gréckokatolíckej, ako aj pravoslávnej cirkvi. Prístup k riešeniu sporov v duchu ekumenizmu, dohody, príp. kompromisom sa ukázal ako „beh na dlhé trate“. Krajský cirkevný tajomník Z. Bodogh tento neutušený stav na východnom Slovensku okomentoval slovami: „Prístup biskupských úradov oboch cirkví k riešeniu problému je jednostranný, vychádzajúci nie z potrieb konsolidácie pomerov, ale z otázok prestíže a existencie.“⁴²

Ako už bolo zhora povedané, problematikou vzťahov medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou sa zaoberali aj najvyššie štátne a stranícke orgány, nielen na regionálnej, ale aj ústrednej úrovni. Dňa 27. februára 1970 sa v Košiciach uskutočnila pracovná porada troch ministerstiev (kultúry, vnútra a justície) za účasti ideologického tajomníka ÚV KSČ Ľudovíta Pezlára (1929–1994), vrátane ďalších pracovníkov štátnej správy. Záver, vyslovený po vzájomnom konsenze, sympatizoval viac s pravoslávnu ako gréckokatolíckou cirkvou. Mal byť zabezpečený návrat všetkých násilne deložovaných pravoslávnych kňazov z farských budov a cirkevné objekty mali byť prinavrátené pôvodnému vlastníkovi. Okresná a miestna samospráva s pomocou bezpečnostných orgánov mala vynaložiť všetko úsilie na to, aby sa predišlo ďalším konfesionálnym sporom. Zmeny sa uskutočnili aj v personálnom obsadení gréckokatolíckeho ordinariátu v Prešove.⁴³ Viacerým gréckokatolíckym duchovným sa odobrali štátne súhlasy na vykonávanie povolania. Pre dlhotrvajúce spory medzi cirkvami sa zakázali masové zhromaždenia a v desiatich obciach bola pozastavená činnosť gréckokatolíckej aj pravoslávnej cirkvi.⁴⁴

⁴¹ ŠA Košice, fond SPaR Vsl. KNV 1960–1969, kart. 234, inv. č. 234, Správa o cirkevno-politickej situácii na úseku pravoslávnej a grécko-katolíckej cirkvi, Košice 15. 10. 1968.

⁴² ŠA Košice, fond SPaR Vsl. KNV 1960–1969, kart. 234, inv. č. 234, Správa o cirkevno-politickej situácii na úseku pravoslávnej a grécko-katolíckej cirkvi, Košice 15. 10. 1968.

⁴³ Z funkcie boli odvolaní riaditeľ ordinariátu Andrej Zima, tajomník Štefan Ujhelyi a archivár Michal Sabadoš.

⁴⁴ BARNOVSKÝ, M.: *Gréckokatolícka a pravoslávna cirkev*, s. 303.

Ďalší krok vedúci ku stabilizácii pomerov predstavoval dokument *Návrh dlhodobého postupu v oblasti cirkevnej politiky a svetonázorovej výchovy na Slovensku*, ktorý na svojej schôdzi prijalo predsedníctvo ÚV KSS 31. augusta 1971. Majetkovoprávne otázky medzi oboma konfesiami sa mali riešiť tak, „aby nevyvolávali problémy politického charakteru“, tj. predovšetkým dohodami medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou podľa vládneho nariadenia č. 70/1968 Zb. a metodických pokynov Ministerstva kultúry SSR zo dňa 21. novembra 1969.⁴⁵ V ďalších otázkach (styk vedenia s Vatikánom, menovanie sídelného biskupa, charita, rehole atď.), ako uvádzal dokument, sa malo postupovať obdobným spôsobom ako pri rímskokatolíckej cirkvi. Politika vládnucej garnitúry uplatňovala de facto voči gréckokatolíckej cirkvi rovnaký postup ako pri rímskokatolíckej cirkvi. Na základe tejto premisy môžeme logicky vyvodiť záver, že mocenská elita po skúsenostiach s tzv. Akciou „P“ roku 1950 si už opätovne netrúfala zakázať gréckokatolícku cirkev, lebo by to vyvolalo vlnu ešte väčších nepokojov.⁴⁶ Ministerstvo kultúry SSR nakoniec zhodnotilo celkovú situáciu uspokojivo, pretože „samotné problémy možno zvládnuť prostredníctvom štátnej správy a z politického hľadiska pominuli dôvody, ktoré v roku 1969 oprávnene viedli k úvahám o samotnej existencii gréckokatolíckej cirkvi.“⁴⁷

Problematická otázka spoločného užívania chrámov bola aj napriek vyššie uvedeným pokusom o zmier neustále „Eridínyim jablkom“, ktoré zamestnávalo štátne a stranické orgány. Štátna moc tu vystupovala nielen ako sprostredkovateľ, ale aj ako arbiter a kat. Pod jej nátlakom sa do konca marca 1974 uzavrelo 68 dohôd. Avšak obidve cirkvi neustále zvyšovali svoje nároky. Pravoslávna cirkev sa domáhala spoločného používania chrámov v ďalších 33 a gréckokatolícka v 30 prípadoch.⁴⁸ Zároveň gréckokatolícka cirkev požadovala, aby sa pri majetkových záležitostiach vychádzalo zo situácie pred roka 1950, kým pravoslávni trvali na roku 1968. Tieto „napäté“ vzťahy medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou v rokoch 1969–1989 nakoniec vyústili do ďalšej „gréckokatolíckej krízy“, ktorá sa objavila v pravoslávnej cirkvi v roku 1989. Prispeli k tomu i nátlakové akcie v podobe podpisových akcií gréckokatolíckeho ordinára, duchovných a veriacich za prinavrátenie cirkev-

⁴⁵ ŠA Košice, fond Vsl. KV KSS v Košiciach 1960–1990, kart. 372, inv. č. 65, Dlhodobý postup pri uplatňovaní cirkevnej politiky strany a vedecko-ateistickej výchovy vo Východoslovenskom kraji po XVI. zjazde KSČ a zjazde KSS vo Východoslovenskom kraji, Košice 27. 1. 1982.

⁴⁶ BARNOVSKÝ, M.: *Gréckokatolícka a pravoslávna cirkev*, s. 306.

⁴⁷ Tamže, s. 304.

⁴⁸ RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992*. Bratislava 1998, s. 220–224.

ného majetku. Rozpory pretrvávali i následkom predaja pozemkov a záhrad, ktoré pred rokom 1950 vlastnila gréckokatolícka cirkev.⁴⁹

K zostreniu vzájomných vzťahov dochádzalo aj v dôsledku nie celkom uvážených činov, akým bola napríklad oslava 25. výročia likvidácie únie v Prešove v roku 1975. V periodiku Odkaz sv. Cyrila a Metoda sa objavilo niekoľko článkov oslavujúcich Veľký sobor, ktoré vyvolali v radoch gréckokatolíckej cirkvi pobúrenie. Ordinár J. Hirka napísal metropolitovi Dorotejovi (Filipp) list, v ktorom reagoval na danú situáciu. Vyslovil sklamanie nad postojom pravoslávnej cirkvi, pričom mu pripomenul mieru viny za udalosťami z roku 1950.⁵⁰ Krátko pred pádom totalitného režimu stranícky aparát konštatoval, že problémy pretrvávajú nielen v majetkovoprávnej oblasti, ale aj v otázke spoločného užívania chrámov a uspokojovania náboženských potrieb veriacich. Za problematické okresy boli označené Bardejov, Humenné, Spišská Nová Ves, Stará Ľubovňa a Svidník. Príčina spočívala v nechote oboch cirkví dohodnúť sa a v nečinnosti ústredných orgánov.⁵¹

Určitým konsolidačným prvkom sa stala „nezná revolúcia“ a nadchádzajúci rok 1990. Jeho výsledkom bolo vysporiadanie majetkových vzťahov a prijatie zákonného opatrenia Predsedníctva SNR č. 211/1990 Zb. z 29. mája 1990, ktoré určilo povinnosť vrátiť gréckokatolíckej cirkvi majetok, ktorý vlastnila ku dňu 28. apríla 1950 s tým, že v osobitných prípadoch bude pravoslávna cirkev aspoň sčasti odškodnená. V priebehu deväťdesiatych rokov odovzdala chrámy v 63 obciach prešovskej a v 27 obciach michalovskej eparchie. Na druhej strane v rovnakom čase bolo súčasne postavených 36 pravoslávnych chrámov v prešovskej a 18 chrámov v michalovskej eparchii.⁵²

⁴⁹ PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *V zovretí*, s. 178.

⁵⁰ MAREK, Pavel – LUPČO, Martin. *Nástin dejín pravoslávnej cirkve v 19. a 20. storočí. Prolegomena k vývoji pravoslavia v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi v letech 1860–1992*. Brno 2012, s. 381.

⁵¹ ŠA Košice, fond Vsl. KV KSS v Košiciach 1960–1990, kart. 473, inv. č. 72, Správa o realizácii dokumentu „Dlhodobý postup pri uplatňovaní cirkevnej politiky strany a vedecko-ateistickej výchovy vo Východoslovenskom kraji“ na úseku NV, školstva, kultúry, spoločenských organizácií NF a masovokomunikačných prostriedkov vo Východoslovenskom kraji a úlohy v tejto oblasti po 10. zasadnutí ÚV KSČ, Košice 14. 4. 1989.

⁵² KONEČNÝ, Stanislav: *Vývoj a niektoré problémy pravoslávnej cirkvi na Slovensku v 20. storočí*. In: MAČALA, Pavol – MAREK, Pavel – HANUŠ, Jiří (eds.): *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*. Brno 2010, s. 570–571.

4 Záver

Obdobie sedemdesiatych a osemdesiatych rokov 20. storočia sa nieslo v znamení nájdenia spoločného „modus vivendi“ medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou. Aj keď štátny aparát a stranícke vedenie pod tlakom verejnosti (príchod „Pražskej jari“) opätovne povolili činnosť gréckokatolíckej cirkvi, ich presvedčenie, že do pol roka bude všetko vyriešené k plnej spokojnosti oboch strán, ukázalo sa ako naivné. Prejavilo sa to už čoskoro v incidentoch násilnej a nenásilnej povahy. Vysvetlení, prečo k tomu došlo, je určite viacero. Ani jedna z cirkví nechcela ustúpiť so svojich požiadaviek. Pritom dôležitú úlohu tu zohrala aj skutočnosť riadiaca sa starozákonným „oko za oko, zub za zub“, a zároveň nemalou mierou sa o to pričínili i nové pomery v čele štátu a strany, kde posty liberálne orientovaných komunistov boli obsadené stalinistami. Miera viny spočívala v absencii prijatia záväznej dohody medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou o rozdelení majetku, spoluužívaní chrámov a úprave vzájomných vzťahov. Predlžovalo sa tak len obdobie tzv. provizória prejavujúce sa chaosom a zmätkom. Právo tak prevzal do svojich rúk prostý ľud, ktorý si výtržnosťami a násilím vynucoval presadenie svojich požiadaviek. Šanca, že dôjde k náprave a odstráneniu starých krívd, bola skôr ilúziou. Až pád totalitného režimu a zmena štruktúry vládnej garnitúry v krajine vniesli nové svetlo do vzájomných vzťahov medzi oboma cirkvami.

RESUMÉ

SONDÁŽ DO TYPOLÓGIE KONFLIKTOV MEDZI GRÉCKOKATOLICKOU A PRAVOSLÁVNOU CIRKVOU V OBDOBÍ NORMALIZÁCIE

Hlavným cieľom štúdie je typologizácia konfliktov medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou v období normalizácie. Vzhľadom na fakt, že po obnove katolíckej cirkvi byzantského obradu v roku 1968 nedošlo medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou ku kompromisu, resp. k dohode o rozdelení majetku, majetkové a právne vzťahy sa ešte viac vyostřili. Vyústili prevažne do miestnych konfliktov, ktoré by sme mohli vo všeobecnosti rozdeliť podľa povahy na násilné a nenásilné. Do prvej skupiny patrili prevažne incidenty, ktoré začínali najprv slovnými urážkami, neskôr prerástli do narušovania osobnej a domovej slobody, a v niektorých prípadoch končili ublížením na zdraví, ba aj smrťou. Druhá skupina skôr zahŕňala rozpory ne-

násilnej povahy (politického a personálneho charakteru). Dovoľíme si tvrdiť, že príspevok ako prvý svojho druhu poukazuje na jednotlivé náboženské konflikty, ktoré aj bližšie typologizuje podľa povahy. Nôvum v tomto prípade predstavuje sondáž do typológie konfliktov medzi jednotlivými konfesiami od šesťdesiatych do deväťdesiatych rokov 20. storočia.

SUMMARY

THE PROBING INTO THE TYPOLOGY OF CONFLICTS BETWEEN THE GREEK CATHOLIC AND ORTHODOX CHURCH DURING NORMALIZATION

The main aim of the thesis is the typology of conflicts between the Greek Catholic and Orthodox Church during normalization. After the restoration of Catholic Church's Byzantine Rite in 1968, the compromise between Greek Catholic and Orthodox Church did not come respectively an agreement on the division of assets, their property and legal relations got worse or even more. These relations resulted mainly in local conflicts that could be broadly classified according to the nature as the violent and non-violent. The first group were mainly incidents that started first with verbal insults, later grew into a disturbing personal domicile, and in some cases have resulted in bodily injury or even death. The second group included contradictions rather of peaceful nature (political and personal character). We dare to say that the contribution as the first of its kind focuses on the religious conflicts which are even more classified by nature. Novelty in this case is probing into the typology of conflict between the various confessions from the sixties to the nineties of 20th century.

Key words:

Byzantine Catholic Church, Incident, The communist regime, Orthodox Church, 20th century

PhDr. Martin Lupčo, Ph.D.
Katedra histórie
Filozofická fakulta
Katolícka univerzita
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok